

УДК 37.06

DOI: 10.31499/2618-0715.2(9).2022.267336

**ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ
В УНІВЕРСИТЕТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ**

Шаповалова Тетяна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри соціології та соціальної роботи, Національний університет «Львівська політехніка»
ORCID 0000-0002-2535-867X
E-mail: gg39358@gmail.com

У статті досліджуються проблеми формування соціального капіталу в академічному середовищі закладу вищої освіти, а саме роль довіри, підходи до вимірювання соціального капіталу і зв'язок людського потенціалу з соціальним капіталом. Аналіз наукових робіт класиків Ф. Фукуяма, М. Вулкока, Дж. Коулмена, Р. Патмена дозволив визначити, що соціальний капітал характеризує відносини між людьми, коли кожна людина так чи інакше вирішує, яким чином вибудовувати своє оточення, як обмінюватися різними ресурсами з партнерами. Соціальний капітал включає ті аспекти соціальної структури, які полегшують дію людини всередині групи та вирішення соціальних проблем суспільства прямо пов'язано з ресурсами соціального капіталу.

Досліджено довіру, як важливий елемент соціального капіталу, на формування якої великий вплив мають норми і правила або системи уявлень про правильне і неправильне поведіння, а детерміновані довірою результати володіють інтегративним ефектом самоорганізації. Довіра перетворюється не тільки в стрижневий чинник успіху окремих особистостей, але є запорукою трансформації знань у джерело суспільного добробуту. Визначено, що довіра може вважатися інтегральним показником соціального капіталу, бо відображає сукупність неформальних норм у дії і є важливим підґрунтям формування соціального капіталу, тому що завдяки довірі створюються міцні соціальні зв'язки, які є своєрідною підтримкою кожного індивіда в соціальній мережі університетського середовища. Розкрито сутність проксимальних і дистальних індикаторів вимірювання соціального капіталу. З'ясовано роль людського потенціалу у формуванні соціального капіталу студентської спільноти, здійснено типологію потенціалів та відповідність кожного типу потенціалу окремому виду соціального капіталу.

Ключові слова: соціальний капітал, індикатори вимірювання, довіра, університетське середовище, здобувачі вищої освіти, людський потенціал.

**PROBLEMS OF SOCIAL CAPITAL FORMATION
IN UNIVERSITY ENVIRONMENT**

Tetyana Shapovalova, PhD in Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Sociology and Social Work, Lviv Polytechnic National University.

ORCID 0000-0002-2535-867X

E-mail: gg39358@gmail.com

The article examines the problems of social capital formation in the academic environment of a higher education institution, namely the role of trust, approaches to measurement of social capital and the connection of human potential with social capital. Analysis of scientific works of classics by F. Fukuyama, M. Woolcock, J. Coleman, R. Patman allowed to determine that social capital characterizes relationships between people, when each person decides in what way build your

environment, how to exchange different resources with partners. Social capital includes those aspects of the social structure that ease human action within a group and the solution of social problems of society, which is directly related to the resources of social capital. Trust is studied as an important element of social capital, the formation of which is greatly influenced by norms and rules or systems of ideas about correct and incorrect behavior and results determined by trust have an integrative effect of self-organization. Trust turns not only into a key factor in the success of individual personalities, but is a key to the transformation of knowledge into a source of social well-being. It was determined that trust can be considered an integral indicator of social capital because it reflects a set of informal norms in action and is an important basis for the formation of social capital, because thanks to trust, strong social ties are created, which are a kind of support for each individual in the social network of the university environment. The essence of proximal and distal indicators of measuring social capital is revealed. The role of human potential in the formation of the social capital of the student community has been clarified, the typology of potential and the correspondence of each type of potential to a separate type of social capital have been made.

Keywords: social capital, measurement indicators, trust, university environment, students of higher education, human potential.

Постановка проблеми. З поняттям капіталу в Україні протягом всієї історії незалежності склалися особливі відносини. Для того щоб той чи інший концепт прижився в умовах України, необхідно його сприйняття на всіх рівнях свідомості і його активне асимілювання, включення в поведінкову структуру, як щось неминуче. Сучасні технології PR і маркетингу дозволяють вміло маніпулювати свідомістю сучасної людини, проте штучність і фальш псевдорозуміння дійсності стають в кінцевому підсумку очевидними і викликають зворотну реакцію.

У сучасному глобалізованому просторі з'являється більше можливостей, але і більше складнощів знайти точку зростання, розвитку соціальних систем, соціальних спільнот і груп. Спочатку накопичення ціннісних орієнтирів відбувається на рівні етнічної самоідентифікації особистості. Безліч причин і умов впливає на формування даних орієнтирів, проте схожість емоційних оцінок, характеристик сприйняття, імперативів поведінки дає підставу вважати, що історична пам'ять накладає відбиток і визначає до певної міри майбутній вектор розвитку соціальної спільноти.

На думку Ф. Фукуями, соціальний капітал не може бути створений індивідами, які діють окремо один від одного на їхній власний розсуд: «Цей вид капіталу заснований на поширенні більше соціальних цінностей, ніж індивідуальних. Так що досягти його формування значно складніше, ніж інших форм людського капіталу, але також це і від того, що він базується на етичній звичці, яку також складно змінити або знищити» [11]. Соціальний капітал має синергетичний ефект, завдяки якому суспільство значно швидше і ефективніше, мінімізуючи власні витрати, здатне продовжувати поступальний рух саморозвитку.

Таким чином, соціальний матеріал, що володіє «етичними звичками», на яких базується соціальний капітал, в закладі вищої освіти існує, необхідно тільки його подальше поширення, залучення в цей процес максимально більшої кількості здобувачів освіти і науково-педагогічного персоналу шляхом виховання та розвитку певних ціннісних характеристик, перш за все таких, як безумовна повага прав і свобод людини і громадянина, що і породжує найбільш важливу,

базову цінність будь-якого суспільства – довіру. Саме вихованням і особистим прикладом, а не насадженням і нав'язуванням, чи не створенням штучних протистоянь «ми – вони», а поліпшенням правового простору, заохоченням функціонування системи взаєморозуміння і співпраці, яке передбачає підвищення соціальної відповідальності кожного і відхід від психології «тимчасових» і «наглядачів», створення умов для формування партнерських відносин.

Складність процесу формування соціального капіталу в закладі вищої освіти очевидна і зажадає значних витрат часу, проте зміцнення такого важливого компоненту як довіра, яка цементує всі соціальні зв'язки, дозволить и самому закладу вищої освіти вийти на якісно новий рівень розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічним підґрунтям дослідження розвитку соціального капіталу в закладах вищої освіти стали теорії класиків Ф. Фокуями, Р. Патмена, М. Вулкока та Дж Коулмена.

Авторами наукових доробок в яких розглядається сутність соціального капіталу та його функції є вітчизняні науковці, такі як А.В. Кизилова, А.М. Гриненко, І.В. Карпова та інші.

Дослідники М.І. Грицаєнко та Н. Стрельчук зробили перші кроки у вивченні соціального капіталу молодіжних груп і доводять, що сучасна українська молодь не усвідомлює використання наявного в неї соціального капіталу.

Довіра як важливий елемент соціального капіталу знайшла своє відображення в працях таких науковців, як О.М. Кожем'якіна, Н.О. Пачева, С.М. Наумкіна, В.О. Варинський, Г.І. Андрущенко, Т.В. Шаповалова.

Різні аспекти соціального капіталу і його формування, накопичення та реалізацію аналізували В. Погрібна, А.А. Бова, О.А. Турецький, А.М. Гриненко, В.В. Кирилук, Н.М. Полив'яна, А. Дроздова, О. Демків, М.С. Дороніна, А.І. Нечепуренко, С.І. Бандур, А.Л. Багнюк, М.Д. Лесечко та О.Г. Сидорчук, О.Г. Михайловська, та О.А. Грیشнова, І.І. Семків, Ю.В. Середа, М.Ю. Бондаренко, Т.В. Шаповалова.

Чисельні дослідження соціального капіталу не дають ґрунтовної відповіді на вирішення проблеми формування соціального капіталу в університетському середовищі, зокрема його вимірювання та зв'язку з людським потенціалом студентської спільноти.

Мета дослідження: Дослідити роль довіри в формуванні соціального капіталу в закладі вищої освіти, підходи до вимірювання рівня соціального капіталу в університетському середовищі та визначити вплив людського потенціалу на розвиток соціального капіталу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «соціальний капітал» показує значимість групових громадських утворень, спільнот для функціонування всіх його сфер, а ресурсом соціального капіталу, на думку М. Вулкока, виступає партнерство, тому що формування соціального капіталу – це процес, який залучає різних акторів з різних секторів суспільства в єдине ціле для досягнення спільної мети [14]. Іншими словами, соціальний капітал характеризує відносини між людьми, коли кожна людина так чи інакше вирішує, яким чином вибудувати своє оточення, як обмінюватися різними ресурсами з партнерами.

Тотожну позицію займає американський вчений Дж. Коулмен, вважаючи, що соціальний капітал включає ті аспекти соціальної структури, які полегшують дію людини всередині групи [10].

На думку ряду вчених, елементами соціального капіталу виступають:

- соціальні зв'язки і шляхи, по яких вони створюються;
- довіра, що забезпечує взаємодію членів групи як єдиного цілого;
- нормативи і правила, які зміцнюють довіру;
- інститути, що забезпечують функціонування суспільства.

На процес формування довіри великий вплив мають норми і правила або системи уявлень про правильне і неправильне поведіння, що вимагають виконання одних дій і забороняють інші.

Останнім часом актуальність дослідження довіри як важливого елемента соціального капіталу набуває особливої гостроти.

Кожем'якіна О.М., здійснюючі концептуальний аналіз співвідношення понять довіри та соціального капіталу, доходить висновку, що поняття соціального капіталу загалом відображає стійкі продуктивні міжособистісні та генералізовані зв'язки, що базуються на довірі, взаємному визнанні, колективній ідентичності, солідарності тощо, акцентуючи увагу саме на структурному аспекті мережевих утворень [3].

Вона стверджує, що детерміновані довірою результати володіють інтегративним ефектом самоорганізації, що в теорії синергетики має назву емерджентності, відображаючи такі спроможності колективних дій, що були б неможливі без об'єднання спільних зусиль [3].

Шаповалова Т.В. розглядає довіру, як підмурівки соціального капіталу, нематеріальним активом, який уможливорює отримання фінансового і матеріального капіталу. Очевидним в цьому контексті проявляється й інше явище – довіра перетворюється не тільки в стрижневий чинник успіху окремих особистостей, але є запорукою трансформації знань у джерело суспільного добробуту.

Як стверджує дослідниця, характерними рисами довіри є:

- неформальність відносин;
- очікування, припущення одного щодо поведінки іншої особи, передбачуваність при їх взаємодії;
- ймовірність виникнення конфлікту інтересів;
- може знижувати трансакційні витрати [7].

Розглядаючи місце довіри в системі соціального капіталу Наумкіна С. М. та Варинський В. О. визначили, що довіра може вважатися інтегральним показником соціального капіталу, бо відображає сукупність неформальних норм у дії. При високому рівні довіри всі сфери життя суспільства – економіка, політика, право – функціонують значно краще, з більшою користю для членів суспільства [4].

Тобто довіра виражає міру очікування, впевненості суб'єктів, інститутів в їх поведінці відповідно до уявлень про характер такої поведінки, без вимагання відшкодування витрат та актуалізації еквівалентності.

Довіра в середовищі закладів вищої освіти є важливим підґрунтям формування соціального капіталу, тому що завдяки довірі створюються міцні соціальні зв'язки, які є своєрідною підтримкою кожного індивіда цієї соціальної мережі.

На нашу думку, видається цілком очевидним положення, що довіра – це складний, комплексний феномен, що формується під впливом соціально-економічних, соціокультурних, соціально-психологічних, індивідуально-психологічних факторів, що мають різну ступінь вираженості і інтенсивності. В результаті диференційованого впливу соціально-економічних, соціокультурних параметрів на сукупність соціально-психологічних і індивідуально-психологічних характеристик особистості формуються різні стратегії накопичення і використання соціального капіталу, в тому числі і довіри. Ці стратегії накопичення і використання соціального капіталу цілком можуть розглядатися як інтегральні показники реакції на соціальне середовище.

По відношенню до закладів вищої освіти поняття соціального капіталу необхідно розглядати як рівень довіри, що складається з безлічі зобов'язань, очікувань і спільно розроблених норм, які розвиваються на основі попередніх соціальних взаємодій, іншими словами – когнітивний соціальний капітал.

Важливим є розуміння того, які вигоди буде мати академічне середовище закладу вищої освіти від формування соціального капіталу серед здобувачів освіти. Для цього ми звернемось до роботи Карпової І.В. «Феномен соціального капіталу: зміст та фактори нагромадження», в якій автор емпіричним шляхом довела, що вигоди від накопичення і розвитку соціального капіталу включають: високий рівень використання навиків та знань; забезпечення інформацією; підвищення продуктивності праці та ефективності виробництва; стабільність внутрішньої і зовнішньої політики країни [2]. Ці цінності, на наш погляд, можуть бути актуальними і в університетському середовищі.

Деякі дослідники виділяють дві форми соціального капіталу-структурну і когнітивну, тоді заклад вищої освіти, як суспільний інститут, сприяє формуванню, перш за все, когнітивного соціального капіталу в середовищі здобувачів освіти, ставлячи своїм основним завданням виховання активної громадянської позиції, яка включає в себе цінності довіри, розважливості і толерантності, визнання прав інших громадян на власну думку.

Формування соціального капіталу в закладі вищої освіти неможливо без людського капіталу. Можна довго і багато міркувати про людський і соціальний капітал, як сукупність ресурсів, які можна задіяти, але постає питання їх вимірювання. За Шаповаловою Т.В. схожість капіталів людського і соціального є відносною й умовною, оскільки це проявляється в тому, що обидві форми капіталу є:

- нематеріальними чинниками;
- соціально обумовленими;
- певною мірою впливають на господарську діяльність та економічний розвиток;

- порівняно з іншими формами капіталу є найменш ліквідними і видимими (їх не можливо продати, передати, побачити, сприйняти на дотик тощо);
- потребують тривалого часу для їх накопичення;
- складно виміряти та оцінити [6].

З огляду на необхідність вимірювання соціального капіталу, вчені знаходяться в постійному пошуку цих методик. Важливо відзначити, що методика вимірювання соціального капіталу розвивалася разом з його теорією.

Р. Патмен висунув положення про те, що вирішення соціальних проблем суспільства прямо пов'язано з ресурсами соціального капіталу. Однак використання цих ресурсів передбачає вміння вимірювати соціальний капітал на макро- і мезо- рівнях, оцінювати обсяги різних видів соціального капіталу – вертикального і горизонтального, організаційного та сімейного, когнітивного і структурного, застосовувати різні види індикаторів, аналізувати різноманітні форми членства в соціальних групах і асоціаціях [13].

Досить довго для вимірювання соціального капіталу використовувалися вторинні дані, що знижувало точність результатів, і лише в останні десятиліття були розроблені відповідні індикатори. Останні поділяють на «проксимальні» і «дистальні». Група «проксимальних» індикаторів включає практичні результати впливу соціального капіталу на ті чи інші сторони життя людей, пов'язані з його основними компонентами – мережами, довірою і взаємністю в стосунках. «Дистальні» індикатори є результатами впливу соціального капіталу, які безпосередньо не пов'язані з його ключовими компонентами.

У здобувачів освіти вимір когнітивного соціального капіталу на макрорівні утруднений, тому що не всі можуть визначитися з суспільними цінностями і це є однією з проблем формування соціального капіталу в закладі вищої освіти. Тому доречно проводити дослідження на мезорівні, тому що система особистих цінностей у більшості здобувачів освіти вже сформувалася. Такі компоненти методики вимірювання соціального капіталу, як ступінь залученості в колективні дії і прийняття рішень, розрахунок рівня довіри всередині групи, завжди повинні бути в фокусі уваги науково-педагогічного персоналу.

Широкі можливості, які дає інтернет (електронна бібліотека, віртуальне навчальне середовище, університетські сайти і групи в Телеграм, Фейсбуці, Вацапі, Вайбері і т.п.) з одного боку, допомагають освітньому процесу, але з іншого боку, виникає проблема довіри до достовірності інформації, що розміщується в соціальних мережах, зростанні агресії і вплив комп'ютера на здоров'я. А введення дистанційного навчання не сприяє консолідації університетського співтовариства.

Рішення вищезазначених проблем лягає на плечі науково-педагогічного персоналу, які самі є соціальним капіталом всередині університетської системи, тому що заклад вищої освіти не тільки соціальний інститут, а й своєрідна соціальна мережа, яка пов'язана корпоративною системою цінностей, ступенем довіри як до колег і адміністрації, так і до керівних структур, політика яких в даний час породжує цілий ряд проблем у сфері вищої освіти.

Як вже неодноразово зазначалось, соціальний капітал можна визначити як систему соціальних зв'язків, що забезпечують згуртування, організованість, інтеграцію, взаємодопомогу колективних та індивідуальних соціальних акторів.

Спираючись на свій людський потенціал, перш за все на його мережеву компоненту, соціальні актори, в нашому випадку здобувачі освіти, створюють і підтримують ці соціальні зв'язки. Вони можуть їх змінювати, передавати один одному, використовувати, можуть отримувати і реально отримують доступ до різних ресурсів, що дозволяє вирішувати поставлені перед ними життєво важливі завдання.

Людський потенціал – це сформовані у взаємодії із соціальним середовищем сукупності систем універсальних (загальних) і специфічних (спеціалізованих) потреб, здібностей і прагнення різних соціальних акторів виконувати суспільно-необхідні дії, основні соціальні ролі та функції, які забезпечують як спадкоємність, так і новації в розвитку життєво важливих суспільних сфер, зокрема в університетському співтоваристві в цілому.

У сукупному людському потенціалі студентської спільноти можна виділити чотири види потенціалів, кожен з яких існує відносно незалежно від інших, але в певних обставинах може взаємодіяти з ними:

- особистісний потенціал;
- груповий (потенціал соціальних груп, колективів, діяльність яких здійснюється в організаційних рамках в обмеженому соціальному просторі);
- потенціал різних соціальних спільнот (соціально-демографічних, соціально-територіальних, соціально-професійних, соціально-класових, життєдіяльність представників яких не регламентується формальними і неформальними організаційними рамками і протікає в різних точках, полях соціального простору);
- людський потенціал всього університетського співтовариства як особливого роду соціальної цілісності.

На нашу думку, кожному з виділених потенціалів відповідає свій соціальний капітал:

- індивідуальний соціальний капітал студентів, науково-педагогічного персоналу, керівництва університету;
- окремих навчальних груп;
- соціальних спільнот.

Якщо прийняти це положення, то безперервні дискусії про реальне існування різних видів соціального капіталу стають безпредметними.

У структурі університетського людського потенціалу ми виділили його мережеву соціальну компоненту. Її ми визначаємо як систему потреб, здібностей і прагнення соціальних акторів формувати, розвивати і зберігати соціальні зв'язки між ними.

Призначення мережевої компоненти університетського людського потенціалу полягає, зокрема, в тому, щоб створювати і використовувати такі системи соціальних зв'язків, які дозволяють суб'єктам потенціалу вирішувати поставлені перед ними життєво важливі завдання.

Елементарна одиниця соціального капіталу групи, спільноти, закладу вищої освіти – соціальний капітал окремої людини. Взаємодіючи один з одним і об'єднуючись в різні соціальні групи, спільноти, люди створюють соціальні капітали групи, спільноти, які за своєю потужністю перевершують потенціали окремих особистостей (окремі особистості можуть приходити в групи і йти з них, але створений за їхньою участю груповий соціальний капітал залишається). Групи, взаємодіючи один з одним, створюють соціальний капітал більш високого рівня, потенціал закладу вищої освіти в цілому. Так створюються, взаємодіють, взаємно посилюючи або взаємно послаблюючи різні соціальні капітали, або різні рівні єдиного сукупного соціального капіталу.

Виробництво і відтворення соціального капіталу включає в себе перш за все виробництво і відтворення систем потреб, здібностей і прагнення соціальних акторів створювати, підтримувати і розвивати системи соціальних зв'язків, які дозволяють їм досягати своїх цілей і набувати реального і символічного багатства.

На жаль, соціальний капітал закладу вищої освіти розподілено нерівномірно і багато його видів недостатньо розвинено, що призводить до дефіциту соціального капіталу. Для підвищення якості соціального капіталу необхідно формувати і розвивати мережеву компоненту людського потенціалу, тобто, такі системи потреб, здібностей і прагнення соціальних акторів, які сприяють створенню нових соціальних зв'язків, що відрізняються високим рівнем довіри, взаємною повагою, взаємною відповідальністю і взаємодопомогою.

Основна причина дефіциту соціального капіталу в закладі вищої освіти пов'язана з порушенням принципу компліментарності в співвідношенні «індивідуального» і «громадського» соціального капіталу, відповідних мікро- і макрорівнів соціальної взаємодії. Дотримуючись цього принципу, соціальні капітали на різних рівнях соціальної взаємодії повинні бути пов'язані таким чином, що процес накопичення і якість ресурсів «індивідуального» соціального капіталу залежить від «громадського» соціального капіталу, а «громадський», в свою чергу, залежить від «індивідуального», тому що саме з нього може бути отриманий. Однак в університетському середовищі спостерігається протиріччя: накопичення «індивідуального» соціального капіталу перешкоджає накопиченню «громадського».

Для усунення зазначеного протиріччя необхідна реструктуризація соціального капіталу, цілеспрямована зміна співвідношення його складових (довіри, загальноприйнятих норм і цінностей, соціальних мереж). Якщо рівень довіри низький – необхідно його підвищувати. Якщо система цінностей зруйнована – треба її відновлювати. Якщо соціальні мережі вузькі – треба їх розширювати.

В якості найважливішого суб'єкта реструктуризації соціального капіталу може виступити заклад вищої освіти. Освіта включає в себе процеси, пов'язані як з мікро-, так і з макрорівнем соціальної взаємодії, тобто, може позитивно вплинути на якість ресурсів, які складають як «індивідуальний», так і «громадський» соціальний капітал, і забезпечити їх компліментарність.

Соціокультурне середовище, будучи активним початком освітнього простору, сприяє формуванню певних норм і цінностей, що становлять основу соціального капіталу здобувача освіти. Освітній рівень індивіда визначає не тільки спектр соціальних контактів і зв'язків, але також їх якість і, що не менш важливо, є надійним предиктором довіри, як складової суспільного соціального капіталу.

Причетність закладу вищої освіти до проблеми дефіциту соціального капіталу пояснюється «бідністю» соціальних відносин, що мають місце в освітньому просторі сучасних навчальних закладів. Побудову освітнього простору пропонується здійснювати таким чином, щоб він по праву міг бути названим простором соціальним. Для цього необхідно його ускладнення і розширення, зокрема, шляхом реалізації спеціальних освітніх програм, не тільки, формальних, але й неформальних.

Дотримання соціокультурних нормативів призводить до виникнення соціального капіталу, а можливість його нарощування безпосередньо залежить від відносин до нормативів, що розділяються індивідом з членами своєї спільноти.

Ряд досліджень навіть вказує на специфічну для здійснення соціального капіталу активність (так звану «SC-стратегію»), тобто свідоме прагнення взаємодіяти з іншими людьми шляхом накопичення взаємних зобов'язань і очікувань [10, 12,13].

У тих небагатьох відомих нам роботах, в яких частково розглядається соціальний капітал молодіжних груп (Грицаєнко М.І., Стрелчук Н.), зазначається, що сучасна молодь відчуває серйозні проблеми з накопиченням і реалізацією наявного у неї соціального капіталу.

Так, молоді люди не готові до здійснення спільних соціальних проектів, якщо вони тільки не пов'язані з інтересами локальних груп. Молодь вважає за краще використовувати неформальні практики, наприклад отримання певних благ по знайомству, взаємовідносини в соціальних мережах. Вона дистанціюється від інститутів, що вимагають адекватних соціальному капіталу нормативів взаємодії: співпраці, генералізованої довіри і доброчесності. Все це, безумовно, свідчить про необхідність як діагностики соціального капіталу молодіжних груп, так і аналізу тих умов, які можуть забезпечити його поступальний розвиток [1, 5].

Можна вважати, що соціальний капітал є складно організованою єдністю взаємопідтримуючих психологічних властивостей, він особливим чином співвідноситься з особистісними нормативами сучасного індивіда. Можна стверджувати, що розвиток соціального капіталу у здобувачів освіти може здійснюватися як в «просуваючих», так і «стримуючих» умовах освітнього середовища. Головним фактором його нарощування виступає самовизначення особистості в нормативному просторі громадянського суспільства.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Довіра в університетському середовищі є інтегральним показником соціального капіталу, так як вона відображає сукупність неформальних норм у дії. На процес формування довіри великий вплив мають норми і правила або системи уявлень про правильне і неправильне поведіння, що вимагають виконання

одних дій і забороняють інші. Довіра формується під впливом соціально-економічних, соціокультурних, соціально-психологічних, індивідуально-психологічних факторів.

Заклад вищої освіти сприяє формуванню когнітивного соціального капіталу в середовищі здобувачів освіти, ставлячи своїм основним завданням виховання активної громадянської позиції, яка включає в себе цінності довіри, розважливості і толерантності, визнання прав інших громадян на власну думку. У здобувачів освіти вимір когнітивного соціального капіталу на макрорівні утруднений, тому що не всі можуть визначитися з суспільними цінностями і це є однією з проблем формування соціального капіталу в закладі вищої освіти.

Вимірювання соціального капіталу університетського середовища здійснюється проксимальними індикаторами, що включають практичні результати впливу соціального капіталу на ті чи інші сторони життя здобувачів освіти та дистальні індикатори, які безпосередньо не пов'язані з ключовими компонентами соціального капіталу.

У сукупному людському потенціалі студентської спільноти можна виділити чотири види потенціалів: особистісний, груповий, потенціал різних соціальних спільнот, людський потенціал всього університетського співтовариства. Основна причина дефіциту соціального капіталу в закладі вищої освіти пов'язана з порушенням принципу компліментарності в співвідношенні «індивідуального» і «громадського» соціального капіталу, тобто накопичення першого перешкоджає накопиченню другого.

Подальші наукові дослідження з проблематики формування соціального капіталу в університетському середовищі можуть бути спрямовані на подальше дослідження виміру соціального капіталу і створення системи моніторингу і оцінювання його розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грицаєнко, М.І.(2018). Сутність соціального капіталу та його особливості в аграрній сфері. *Економіка АПК*, 1, с.60–65. URL: <http://eapk.org.ua/contents/2018/01/60>
2. Карпова, І.В. (2014). Феномен соціального капіталу: зміст та фактори нагромадження. *Ефективна економіка*, 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3412>
3. Кожем'якіна, О.М. (2016). Довіра та соціальний капітал: просторова ціннісно-нормативна інтерпретація. *Демографія та соціальна економіка*, 1 (26), 118-131. URL: [https://dse.org.ua/arhcive/26/1\(26\)_2016.pdf](https://dse.org.ua/arhcive/26/1(26)_2016.pdf)
4. Наумкіна, С. М., & Варинський, В. О. (2016). Місце довіри в системі соціального капіталу. *Актуальні проблеми політики*, 58, 57-65. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/8877/Naumkina%26Varynskyi%20APP_58-7.pdf?sequence=1&isAllowed=y
5. Стрельчук, Н.(2014). Соціальний капітал як ресурс демократизації українського суспільства. URL: <http://buk-visnyk.cv.ua/hromadske-suspilstvo/304/>
6. Шаповалова, Т.В.(2012). «Людський капітал», «Соціальний капітал»:генеза, схожість і відмінність категорій. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*, 10(182), с. 261–267.
7. Шаповалова, Т.В.(2013). Довіра в соціальному капіталі: підходи до трактування. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*, 2(191), с.157–161.
8. Шаповалова, Т.В.(2013). Довіра як економічна категорія та складова соціального капіталу. *Збірник наукових праць ДонДУУ, Т.ХІV, Серія «Економіка»*, 263, с. 295–303.

9. Coleman, J. (1990). *Foundations of Sociol Theory*. Cambridge: Harvard University Press.
10. Coleman, J. (2000). Social Capital in the Creation of Human Capital. *Social Capital: A Multi-faceted Perspective*. P. Dasgupta (Ed), & I. Serageldin (Ed) Washington: The World Bank.
11. Fukuyama, F. (1996). *Trust: The social virtues and the creation of prosperity*. New York: A Free Press Paperbacks Book.
12. Portes, A. (1998). Social capital: Its origins and application in modern sociology. *Annual Review of Sociology*, 24, P. 1-24
13. Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
14. Woolcock, M. (2000). Social Capital: the State of Notion. *Social Capital: Global and Local Perspective*. J. Kajanoja (Ed). Institut for Economic Research.

REFERENSES

1. Hrytsaienko, M.I. (2018). Sutnist sotsialnoho kapitalu ta yoho osoblyvosti v ahrarnii sferi. *Ekonomika APK*, 1, s.60-65. URL: <http://eapk.org.ua/contents/2018/01/60> [in Ukrainian]
2. Karpova, I.V. (2014). Fenomen sotsialnoho kapitalu: zmist ta faktory nahromadzhennia. *Efektivna ekonomika*, 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3412> [in Ukrainian]
3. Kozhemiakina, O.M. (2016). Dovira ta sotsialnyi kapital: prostorova tsinnisno-normatyvna interpretatsiia. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, 1 (26), 118-131. URL: [https://dse.org.ua/arhcive/26/1\(26\)_2016.pdf](https://dse.org.ua/arhcive/26/1(26)_2016.pdf) [in Ukrainian]
4. Naumkina, S. M., & Varynskyi, V. O. (2016). Mistse doviry v systemi sotsialnoho kapitalu. *Aktualni problemy polityky*, 58, 57-65. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/8877/Naumkina%26Varynskyi%20APP_58-7.pdf?sequence=1&isAllowed=y [in Ukrainian]
5. Strelchuk, N. (2014). Sotsialnyi kapital yak resurs demokratyzatsii ukrainskoho suspilstva. URL: <http://buk-visnyk.cv.ua/hromadske-suspilstvo/304/> [in Ukrainian]
6. Shapovalova, T.V. (2012). «Liudskiy kapital», «Sotsialnyi kapital»: heneza, skhozhist i vidminnost katehorii. *Visnyk Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalia*, 10(182), s. 261-267. [in Ukrainian]
7. Shapovalova, T.V. (2013). Dovira v sotsialnomu kapitali: pidkhody do traktuvannia. *Visnyk Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalia*, 2(191), s.157-161. [in Ukrainian]
8. Shapovalova, T.V. (2013). Dovira yak ekonomichna katehoriia ta skladova sotsialnoho kapitalu. *Zbirnyk naukovykh prats DonDUU*, T.XIV, Seriiia «Ekonomika», 263, s. 295-303. [in Ukrainian]
9. Coleman, J. (1990). *Foundations of Sociol Theory*. Cambridge: Harvard University Press. [in English]
10. Coleman, J. (2000). Social Capital in the Creation of Human Capital. *Social Capital: A Multi-faceted Perspective*. P. Dasgupta (Ed), & I. Serageldin (Ed) Washington: The World Bank. [in English]
11. Fukuyama, F. (1996). *Trust: The social virtues and the creation of prosperity*. New York: A Free Press Paperbacks Book. [in English]
12. Portes, A. (1998). Social capital: Its origins and application in modern sociology. *Annual Review of Sociology*, 24, P. 1-24 [in English]
13. Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster. [in English]
14. Woolcock, M. (2000). Social Capital: the State of Notion. *Social Capital: Global and Local Perspective*. J. Kajanoja (Ed). Institut for Economic Research [in English]